

Myrdals lära om värderingar*

Med sin lära om forskarens värderingar ledde Gunnar Myrdal tillbaka nationalekonomins metodologi till dess moralfilosofiska rötter, säger Richard Wundrak. När värdepremisserna fastställts blir det skapande tänkandet för Myrdal en process som är möjlig att genomskåda. Axel Hägerström men även John Stuart Mill var inspirationskällor.

Gunnar Myrdal är utan tvivel en av vårt sekels mest kreativa samhällsvetare. Han fann inte bara ett nytt område för nationalekonomin i vår tids fattiga. Han bidrog inte bara till att integrera och internationalisera det europeiska samhällsvetenskapliga tänkandet genom sina nära kontakter med nordamerikanskt tänkande. Med sin lära om värderingarna och de explicita värdepremisserna gav han samhällsvetenskaperna en ny metodologisk bas. Läran innehåller intressanta deontiska och kreativitetslogiska tankar, som vi skall koncentrera oss på i denna artikel.¹

Deontisk logik och kreativitetslogik

Mellan Myrdals första större arbete inom området, *Vetenskap och politik i nationalekonomin* [1930], och hans sista bok, *Historien om An American Dilemma* [1987], finns det bara ett fåtal större arbeten av honom där inte metodologiska frågor i samhällsvetenskaperna, särskilt läran om värderingar och explicita värdepremisser,

Professor RICHARD WUNDRAK är verksam vid nordeuropainstitutionen vid universitetet i Greifswald. Hans forskning under senare år har rört doktrinhistoriska och vetenskapsteoretiska frågor, bla i anslutning till Myrdals tänkande.

blir behandlade. Hans utveckling av denna lära kan indelas i en presystematisk, en systematisk och en metateoretisk fas.

Skiljelinjen mellan den presystematiska och den systematiska fasen kan dras under första hälften av 1940-talet. Den systematiska fasen inleds med de tre första metodologiska appendixen till hans samhällsvetenskapliga huvudarbete *An American Dilemma* [1944]. "Min mera slutliga metodinställning vann jag först i arbetet på *An American Dilemma* och den redovisas i detta verks metodbilagor", erinrar han sig trettioåtta år senare [1982, s 258].

Den metateoretiska fasen börjar under första hälften av 1970-talet med hans första större meomoarbok *I stället för memoarer* [1973]. Hans långa "Biographische Nachschrift" i *Das Wertproblem in der Sozialwissenschaft* [1965] kan ses som ett förebud om denna fas.

"Från min filosofiska period", säger Myrdal, "hade jag som hobby vidmakt-

* Artikel baseras på ett föredrag som hölls vid det nordiska motet om frågor i det ekonomiska tankandets historia i Göteborg 26-27 september 1990.

¹ Deontisk logik är en "benämning på den del av logiken som studerar normativa begrepp såsom förpliktelse, påbud, förbud och tillåtelse" (*Nationalencyklopedin*). Kreativitetslogik är "vetenskapen om de logiska lagarna, egenskaperna och strukturerna hos det skapande tänkandet" (Kondakow [1983]).

hållit ambitionen att alltid sträva efter att klargöra de valda värdepremisserna bakom praktiska förslag" [1965, s 256]. I bakgrunden dolde sig mer än en hobby. Bakom värdepremisserna står frågan om den förutsättningslösa eller den förutsättningsbundna samhällsvetenskapen. Vetenskapsmannens arbete med värderingar består till stor del i att åskådliggöra de förutsättningar som utgör en nödvändig grund för den vetenskapliga verksamheten.

Värderingar och värdepremisser måste visas explicit. De måste vara specificerade och konkretiserade, menar Myrdal [1965, s 169]. Explicita värdepremisser är ett skydd mot skeva, förvirrade föreställningar om verkligheten, som omedvetet orsakas av dolda värderingar. I detta avseende verkade Myrdal i samma tradition som sin filosofilärare Axel Hägerström, som påpekade att det medvetna subjektet når kunskap om objekten bara genom sina egna föreställningar om verkligheten (Hägerström [1908, s 8]).

Väsentlig för förståelsen av Myrdals lära om värderingar och explicita värdepremisser är enligt min mening hans betoning av skillnaden mellan värde och det, enligt hans synsätt, till subjektet klarare anknutna begreppet värdering [1968, s 20]. Genom att göra denna skillnad tog han hänsyn till subjektiviteten i värderingsprocessen och öppnade därmed en väg till utforskandet av kreativiteten i samhällsvetenskaperna.

Medvetet eller omedvetet anknöt Myrdal till den gamla, men i dag i stor utsträckning bortglömda insikten att filosofins undersökningsobjekt inte bara är tingens allmänna, verkliga beskaffenhet, deras sammanhang och inbördes förhållanden, utan även verklighetens förhållande till subjektet. Den insikten är en grundförutsättning för utforskandet av de kreativa processerna i samhällsvetenskaperna. Myrdals slutsats var följdriktigt att värdepremisserna inte kan väljas godtyckligt utan att det måste finnas regler

för urvalet. Värdepremisserna har inte bara med målen att göra utan även med medlen [1968, s 58–59].

Värderingar och värdepremisser i Myrdals mening är utsagor som uttrycker grunden för det logiska tänkandet. De står hos honom alltid i ett visst förhållande till det som undersöks.

Utsagans intensionala² aspekt i den aristoteliska logiken har märkligt nog allt mer trängts tillbaka och gått förlorad. Myrdals lära om värderingar och explicita värdepremisser flyttar åter utsagans intensionala aspekt till samhällsvetenskapernas blickfält.

Nationalekonomin var för Myrdal en moralisk vetenskap [1973, s 11]. Därför är det knappast märkligt att hans lära om värderingar och explicita värdepremisser också innehåller en rad aspekter som hör till den deontiska logiken, dvs till värderingsnormernas logik. Det gäller tex de nio punkterna om förhållandena mellan fakta, värderingar och värdepremisser i Appendix 2 till *An American Dilemma*. Det gäller även förhållandena mellan normativa begrepp som övertygelse, värdering och innebörd, som behandlas i Appendix 1 till samma bok.

Myrdal försökte med sin lära om värderingar och explicita värdepremisser att rationalisera intuitionen som den skapande tankeaktens kärna. Detta skedde i en tid då intuitionen hade irrationaliserats under starkt inflytande från fenomenologin, men även från existentialismen, ontologin och pragmatismen. För Myrdal var det skapande tänkandet inget ogenomskådligt förlopp utan en process som blev klar och möjlig att genomskåda när man fastställt värdepremisserna. Det kreativa tänkandet var en komplex process, en orga-

² "Intensional: beteckning för ett betraktelsesätt som är inriktat på innehållet, andemeningen i en idé (tex ett begrepp eller ett ordome), respektive i en definition, en utsaga, en egenskap eller en relation" (Kondakov [1983]).

nisk enhet med olika sidor och betingelser som måste fixeras för att kunna utforskas. Lagbundenheten, egenskaperna och strukturen hos det skapande tänkandet är i princip begripliga företeelser för vetenskapen. Om de utnyttjas medvetet blir det skapande tänkandet en process som går att förstå.

Med sin lära om värderingar och explicita värdepremisser ledde Myrdal tillbaka nationalekonomins metodologi till en av dess båda rötter, den filosofiska, mer precist den moralfilosofiska. Därvid försökte han få det eftersträvansvärda idealet att verka som en kreativ kraft. Med sin lära bemödade han sig om att hjälpa vissa moraliska grundnormer i samhällsvetenskaperna att komma till sin rätt i vårt ideologidominerade, amoraliska århundrade.

Myrdals inspirationskällor

Som den främsta intellektuella källan till Myrdals lära om värderingar och explicita värdepremisser framstår Axel Hägerström. Om dennes betydelse för Myrdals egen generation skriver Myrdal: "Eftersom mitt intresse för sanningssökande var lika starkt som mitt intresse för sociala reformer försökte jag befria mitt tänkande från den dominerande traditionens fjättar. Det skulle föra in mig på mer omfattande metodologiska problem än de då rådande kontroverserna i mitt hemland. Den svenske filosofen Axel Hägerström utövade på den tiden ett starkt kritiskt inflytande på den akademiska ungdomen i Sverige, och stärkte mig i min kritiska hållning gentemot alla tänkesätt som hade de objektiva värderingarna som innehåll" [1971, s 12].

Myrdals tankar om de explicita värdepremissernas betydelse påminner om Hägerströms antagande om en bestämd subjektiv visshet som *criterium veri*, som sig "nicht selbst rechtfertigen kann, sondern als Stütze einer in der Sache selbst liegenden Kriteriums ihrer eigenen Wahrheit bedarf, letzthin des unmittelbar gültigen

Begriffs" (Hägerström [1908, s 8]). Hägerström menade att i varje problemställning måste något förutsättas. Han drog slutsatsen att "wenn überhaupt nichts vorausgesetzt werden darf, findet sich kein Prinzip, durch welches die Aufgabe gelöst werden kann" (s 11).

Den klara åtskillnaden mellan uppfattningar om verkligheten och värderingen av denna följer enligt Myrdal själv traditionen från Hägerström (Myrdal [1965, s 251]). Myrdal står i sin kritik av begreppen och metoderna i nationalekonomin och övriga samhällsvetenskaper uppenbart i tacksamhetsskuld till Hägerström och dennes djupa misstro mot varje slag av metafysik. Ännu i slutet av 1960-talet skriver Myrdal att "den socialvetenskapliga metodologin visar sig ganska genomgående vara metafysisk och pseudoobjektiv, om den utsätts för kritisk granskning" [1968, s 14]. Ursprunget till sin vetenskapliga skepsis tillskriver Myrdal emellertid inte bara Hägerström. Han ledde det även tillbaka till den "ambivalenta inställning" som svenska nationalekonomer i generationen före honom hade.

Den engelska naturrattsfilosofin och John Stuart Mill måste också betraktas som källor till Myrdals lara om värderingar och explicita värdepremisser. "Vi kommer aldrig till annat än hypotetiska värdeomdömen om det som bör ske. Redan John Stuart Mill använde sig av ett sådant uttryckssätt", fastslår Myrdal [1965 s 215].

Den betingade eller hypotetiska utsagan återspeglar en företeelses beroende av förutsättningarna. Den kan jämföras med Myrdals iakttagelse att ekonomiska uppfattningar återkommer cykliskt, vilket rimligen får förklaras med att förutsättningarna varierar cykliskt. Det är därför skäl att anta att den betingade utsagan utgör ett strukturellt grundelement i den kreativitetslogiska processen inom nationalekonomin.

Eftersom att påstå något enligt Myrdal innebär att vardera något, måste man

fråga sig vilka relationer han hade till den badiska skolan inom nykantianismen, speciellt till Heinrich Rickert. Någon direkt förbindelse har säkert inte funnits, men möjligen en indirekt. Tänkbart är att Hägerström var förmedlaren, och det håller jag för troligt.

Myrdal har i motsats till den tyska värdefilosofin utvecklat sin lära om värderingar och explicita värdepremisser. Tyskarnas centrala teser om samhällsvetenskapernas klassneutralitet och opartiskhet anslöt han sig inte till. Ej heller till Max Webers åtskillnad mellan sakliga utsagor och värdeomdömen, där bara de sakliga utsagorna skulle vara tillgängliga för vetenskaplig analys, medan värdeomdömena skulle höra till det irrationella, utomvetenskapliga området. Med sin lära om värderingar och explicita värdepremisser har Myrdal påvisat ohållbarheten i en sådan separation.

Värderingarna var för Myrdal föremål för vetenskaplig analys. De var resultatet av andlig utveckling och påverkan och gav samhällsvetaren ett humanistiskt studieobjekt. Individens, den enskilde forskarens, kan vara subjektivt intresserad eller ha en känsla av "ägande" i förhållande till sitt forskningsobjekt. Denna hållning gör det möjligt att dra slutsatser om det kreativa tänkandets logiska lagar. Kreativitetslogiken utgår ifrån, liksom Myrdal, att det skapande tänkandet är en totalitet av medvetandeprocesser och omfattar människans hela personlighet.

Till sist bör vi erinra oss att Myrdal inte trodde att han med sin lära om värderingar och explicita värdepremisser hade "kommit till någon slutgiltig insikt" [1965, s 256]. Det fanns fortfarande olösta frågor.

Referenser

- Hägerström, A, [1908], *Das Prinzip der Wissenschaft*. Skrifter utgifna af K Humanistiska Vetenskaps Samfundet i Upsala XII.3. Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- Kondakow, N I, [1983], *Wörterbuch der Logik*. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig.
- Myrdal, G, [1930], *Vetenskap och politik i nationalekonomin*. Norstedt & Söner, Stockholm.
- Myrdal, G, [1965], *Das Wertproblem in der Sozialwissenschaft*. Verlag für Literatur und Zeitgeschehen, Hannover.
- Myrdal, G, [1968], *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen*. Rabén & Sjögren, Stockholm.
- Myrdal, G, [1971], *Objektivität in der Sozialforschung*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- Myrdal, G, [1973], *I stallet för memoarer. Kritiska essäer om nationalekonomin*. Prisma, Stockholm.
- Myrdal, G, [1982], *Hur styrs landet?* Rabén & Sjögren, Stockholm.
- Myrdal, G, [1987], *Historien om An American Dilemma*. SNS, Stockholm.